

щих социум. А, значит, СМИ должны не только поддерживать диалог и идти как бы плечом к плечу с простым гражданином, но даже чуть впереди него, находя «болевы́е точки», проблемы, тенденции. И тем самым, как бы расчищая дорогу для социального развития. И открывая все новые и новые сферы применения для эффективной власти.

Только тогда общественная информация сама будет эффективна, когда будет способствовать прокладыванию оптимального маршрута к благополучию общества.

Літаратура

1. Попов, В.Д. Социальная информатология и журналистика / В.Д. Попов. – М.: Изд-во РАГС, 2006. – 333 с.
2. Комаровский, В.С. Государственная служба и СМИ / В.С. Комаровский. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2003.

Уладзімір Касько

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ДЭБЮТ СТАРАЖЫТНАГА ЖАНРА: ДА ПЫТАННЯ ВІВУЧЭННЯ ГАЗЕТНАГА НАРЫСА

Станаўленне і развіццё нарыса ахоплівае больш чым за тры стагоддзі. Зараджэнне яго ў Расіі прыпісваюць рэвалюцыянеру-асветніку А. Радзішчаву, які ў 1790 годзе ў дамашняй друкарні надрукаваў 650 экзэмпляраў сваёй кнігі «Путешествие из Петербурга в Москву», у якой раскрыў антынародную сутнасць прыгонніцтва, звярнуў увагу грамадскасці на цяжкае жыццё простага народа. Кніга выклікала гнеў імператрыцы Кацярыны II. Твор быў спалены, а яго аўтар накіраваны на пажыццёвую катаргу ў Сібір. А затым былі «Письма русского путешественника» Н. Карамзіна, «Путешествие в Арзрум» А. Грыбаедава, «Загородная поездка» А. Пушкіна, якія шырока выкарысталі ў сваіх нарысах форму падарожжаў і пісьмаў.

Працэсы дэградацыі вяроў і прыгнечання народных мас апісалі М. Някрасаў, М. Салтыкоў-Шчадрін, Д. Грыгаровіч, У. Даль, І. Тургенёў. За праблемнасць, публіцыстычнасць, смелае ўкараненне ва ўсе сферы сацыяльнага, эканамічнага, прававога, бытавога жыцця нарыс называюць каралём літаратурных і журналісцкіх жанраў. Па словах М. Горкага, ён добра і шчыра служыў для пазнання краіны, бязмежна пашыраючы поле зроку савецкага чытача. Пісьменнікі А. Серафімовіч,

У. Стаўскі, Б. Гарбатаў, К. Сіманаў, В. Авечкін і іншыя вядомыя пісьменнікі адлюстроўвалі ў сваіх нарысах розныя бакі савецкай рэчаіснасці ў яе гістарычным развіцці. Яркія радкі ў савецкую нарысістыку ўпісалі У. Маякоўскі, М. Кальцоў, Л. Рэйснер, В. Салавухін, В. Пяскоў, а таксама ваенныя журналісты і пісьменнікі.

Нараджэнне беларускага нарыса датуецца сярэдзінай XIX ст. (краязнаўчыя і гістарычныя нататкі У. Сыракомлі, П. Шпілеўскага, М. Нікіфароўскага, А. Сержпутоўскага). У публіцыстычных дакументальных нарысах Ц. Гартнага «Наступленне на горны», «Навстречу будущему» Э. Самуйленка, «Новая зямля» Я. Скрыгана і іншых аўтараў апісваліся канкрэтныя сюжэты, групаваліся факты так, каб яны надавалі жыццёвасць сацыяльна значнаму характару.

Узоры высокай публіцыстыкі прадэманстравалі ў час Вялікай Айчыннай вайны класікі беларускай літаратуры Я. Купала, Я. Колас, К. Крапіва, М. Танк у армейскім друку, газеце «За Савецкую Беларусь», «За свабодную Беларусь», газеце-плакаце «Раздавім фашысцкую гадзіну».

Беларуская нарысістыка пасляваенных гадоў вызначаецца імкненнем публіцыста стварыць пераканаўчую карціну рэчаіснасці з дапамогай вобразнага мыслення, пры якіх малюнкi, сітуацыі, з'явы і характары сацыяльна тыпізаваны. У іх распрацоўваецца шырокі аспект канцэпцыі чалавека. Пры стварэнні псіхалагічнага партрэта раскрываецца ўнутраная матывацыя учынкаў, вытокі, маральнае крэда. У цэнтры твора бачыцца не фотаздымак, а мастацка-публіцыстычны індывідуальны вобраз (нарысы І. Шамякіна, А. Казловіча, Я. Брыля, М. Лынькова). Асаблівую вастрыню і цікавасць нарысу надае выхад на важныя актуальныя праблемы: тэма Чарнобыля (В. Гігевіч, В. Казько, Б. Сачанка), захаванне сувязяў часоў, праблематыка вайны і міру. Такі падыход назіраецца ў кнігах нарысаў В. Палтарана «Девясил», «Светлый путь», «Шумит Полесье» І. Дуброўскага, «На моей ладони реки» А. Казловіча, «Сельские диспуты», «Пробный камень» В. Якавенкі, «Мои заводчики» В. Мысліўца. Буйным планам паказаны нашы сучаснікі ў партрэтных нарысах «Наброски трех портретов» Я. Брыля, «Хлеб и мужество» Л. Левановіча, «Аксеновская высота» Л. Екеля і інш.

Развіваючы розныя змястоўныя і кампазіцыйныя формы, публіцысты ў сваіх творах, у тым ліку нарысах, удасканальваюць асноўную пазнавальную функцыю гэтага жанра: праблемнасць і даследаванне сучаснага жыцця нашай краіны.

Друку належыць такая якасць, як бесперапыннасць інфармацыйнага працэсу. Нарысы таксама актыўна ўдзельнічаюць ў такім працэсе.

У свой час газета «Советская Белоруссия» ўвяла рубрыку «Рабочы: сацыяльны партрэт». Калектыў аўтараў вырашыў па магчымасці поўна раскрыць аблічча сучаснага рабочага. Тэматычны накірунак быў спланаваны так: знайсці на вытворчасці тыповых прадстаўнікоў рабочага класа, якім прыватны пачуцці прафесіянальнага і маральнага абавязку, годнасці грамадзяніна, імкненне да ўдасканалення майстэрства і пашырэння кругагляду, высокія культурныя запытанні, цяга да набыцця інжынерных ведаў, калектывізм, інтэрнацыяналізм, патрыятызм, непрымірымасць да недахопаў, якасці ідэйных байцоў і інш. У кожным творы ўпор рабіўся на выпуклым паказе нейкай адной такой рысы. Прынцып сістэмнай публікацыі партрэтных нарысаў стаў выкарыстоўвацца іншымі газетамі.

Шмат зрабіў для прапаганды газетнага нарыса Васіль Фёдаравіч Праскураў, які многія гады ўзначальваў ляхавіцкую і ганцавіцкую раённыя газеты. Яго творы друкаваліся ў многіх нумарах запар, а пазней склалі кнігі нарысаў: «Пакланіся зямлі-карміцельцы», «Чорны хлеб», «Людзі-суседзі», «Наўсцяж вясковай вуліцы» і інш. На жаль, пра росквіт газетнага нарысу можна сёння гаварыць у мінулым часе: большасць рэспубліканскіх беларускіх выданняў рэдка звяртаецца да «каралеўскага» жанра.

Адныя даследчыкі тлумачаць гэта імкненнем СМІ хутчэй інфармаваць чытача аб падзеях у свеце і краіне, аналізаваць і каментавать факты і падзеі хуткацечнага жыцця, ментальнасць беларусаў, якія не любяць, каб іх выстаўлялі як герояў. Кіраўнікі газет і часопісаў спасылаюцца на адсутнасць плошчаў на старонках сваіх выданняў. Існуе і такая адгаворка: нарыс – жанр сур’ёзны, а публіцыстаў у газетах не так шмат.

Але якімі б рознымі не былі пункты гледжання, яны дазваляюць працаваць даволі поўны погляд на нарыс як на мастацка-публіцыстычны жанр, без якога нельга ўявіць сабе сённяшняю прэсу. Па аб’екту адлюстравання і характару апаведу нарысы можна аднесці да некалькіх відаў: мастацка-выяўленчыя, мастацка-публіцыстычныя, даследчыя, дарожныя, партрэтныя, біяграфічныя, юбілейныя, праблемныя. Кожны з іх у сваю чаргу падзяляецца на розныя падвіды, патрабуе раскрыцця складаных і супрацьлеглых людскіх адносін, выкарыстання багатых мастацка-вобразных, псіхалагічных сродкаў. Нарыс – той асялок, на якім адточваецца журналісцкае майстэрства, выходзіць сапраўдны публіцыст.

Журналіст, які працуе над нарысам, не мае права дадумаць нейкія дэталі, факты. Добра сказаў пра гэта А. Аграноўскі ў ўступе да кнігі

нарысаў «Суть дела»: «...папярэджваю чытачоў – я не імкнуўся следаваць за фактамі. Але блытаніны, падману быць не павінна. Не варта вымысел выдаваць за праўду, а праўду за вымысел».

Работа над нарысам складаецца з наступных этапаў: збор матэрыялаў, асмысленне фактычнага матэрыялу. У нарысе нельга механічна паўтараць адны і тыя ж прыёмы, схемы, сюжэтныя хады, карыстацца аднымі і тымі ж моўнымі зваротамі, нават калі яны вобразныя. Для нарысіста-газетчыка важна навучыцца свабодна апераваць фактамі, лічбамі, якія павінны арганічна ўплятацца ў канву, структуру вобраза, сітуацыю.

Кожны з відаў і падвідаў нарыса патрабуе свайго асобнага ўвасаблення, пра што павінен ведаць журналіст. У мастацка-публіцыстычным і дакументальным нарысах цэнтральнае месца адводзіцца не толькі стварэнню вобраза чалавека, але і даецца аўтарская трактоўка лёсу канкрэтнай асобы. У даследчым нарысе на першым плане стаіць аўтарская пазіцыя, думка, меркаванне. Галоўнымі рысамі дарожнага нарысу з'яўляюцца прыныцы панарамнасці ў адлюстраванні рэчаіснасці, глыбокае асмысленне яе. Праблемны нарыс нацэлены на раскрыццё складаных і супрацьлеглых адносін паміж людзьмі. Цэнтральнае месца займае тут праблемная або канфліктная сітуацыя. Разабраўшыся ў мэтах супрацьстаячых бакоў, журналіст дае магчымасць чытачу зразумець матывацыю паводзін герояў, спрагназаваць развіццё канфлікту, зрабіць правільныя вывады.

Падводзячы вывад сказанаму вышэй, дадзім азначэнне жанру. Нарыс – гэта мастацка-публіцыстычны жанр, у якім шляхам спалучэння логіка-рацыянальнага і эмацыянальна-вобразнага спосабаў адлюстравання рэчаіснасці выражаецца пэўны аспект канцэпцыі чалавека або грамадскага жыцця.

Літаратура

1. Ампілаў, У. Современный газетный очерк. – Мінск, 1972.
2. Журбіна, Е. Теория и практика художественно-публицистических жанров. Очерк. Фельетон. – М., 1969.
3. Лысенка, А. З трывогай і надзеяй: Бел. Публіцыстыка 80-х гг. – Мінск, 1991.
4. Стральцоў, Б. Публіцыстыка. Жанры. Майстэрства. – Мінск, 1977.